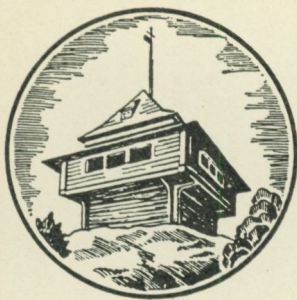

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1945**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OGH SKANSENS ÅRSBOK

1945

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Ryttnarstaty, detalj av en vattenkanna av silver, som troligen tillverkats av Heinrich Mannlich i Augsburg. Kannan överlämnades 1699 av Karl XII till Peter den store av Ryssland genom Johan Bergenhjelm's ambassad. Den utgör en gåva av Samfundet Nordiska museets vännar och avbildas här som en tacksam erinran om Samfundets stora insatser till museets främjande under mer än ett kvartsekel. Nordiska museet 188,050. Foto Märta Claréus.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1945
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr*

JAG ÄR MÖNSTRAD INFÖR KRONANS BORD

av Mats Rehnberg

Jag är mönstrad inför kronans bord och jag
är funnen sund,
och med karlasteg jag drager ut ur barn-
domslekens lund.
Jag får tåga med till heden
i de raska kämpaleden,
och mitt land har lovat kalla på mig i sin
faras stund.

När Karlfeldt i dikten "Från beväringssären" låter mönstringen framstå som en viktig händelse i dalaynglingens liv, bygger han här förvisso på självsyn och självupplevelse. Skalden har knappast kunnat undgå att under sina uppväxtår lägga märke till uppståndelsen kring vårvinterns beväringmönstringar. Icke blott i Dalarna utan i hela vårt land har denna förrättning på olika sätt tilldragit sig uppmärksamhet såsom ett färgrikt inslag i traktens folkliv.

Genom kunglig kungörelse stadgades den 27 oktober 1812 om "utskrifningssättet och inrättningen af allmänna bewäringsmanskapet". I den 27 paragrafen i denna kungörelse användes termen *mönstring* för den undersökning som beväringmanskapet skall undergå. Den 27 februari 1816 tillkommo ytterligare kungörelser om mönstringens utförande i närvaro av landshövding, regementschef eller deras ombud. Efter hand tillkommo vissa förändringar såsom lejningsrättens upphävande 1860 och upphörandet av rätten till friköp 1872. Genom 1901 års härordning erhöll mönstringen ännu större betydelse. Under detta sekel ha emellertid endast vissa sidor av de äldre sedvänjorna levat kvar. Om pojkbarna i någon trakt alltjämt titta för djupt

i glasen vid mönstringen är det felaktigt att uteslutande betrakta detta som utslag av nutida förfall. Att den rikliga alkoholförtäringen i detta fall verkligen är en gammal tradition framgår bäst av att tillfällets firande på dylikt sätt numera sällan förekommer i städerna utan är förbehållet landsbygden. Att fira in- och uttryckningarna med ett visst pokulerande har med säkerhet övertagits från de indelta soldaterna. Även om beväringmönstringen utgjorde en nyhet under 1800-talet torde den haft ganska närbesläktade föregångare i tidigare mer eller mindre tvångsartade utskrivningar av ersättningsmanskaper.

Vanligtvis ägde beväringmönstringen under 1800-talet rum på centrala platser i bygderna. Tingshus och gästgivargårdar hörde till de oftast anlitate lokalerna. Äldre personer framhålla, att mönstringen diskuterades lång tid i förväg. Alltid var det några pojkar i grannskapet, som skulle åstad i dylikt ärende. Genom pålysning i kyrkan meddelades så utförligare om plats och tidpunkt. På senare tid har detta även meddelats i pressen och genom offentliga anslag. Under lång tid har mönstringen brukat äga rum på vårkanten, vanligen i mars månad.

De som berördes av budet om inställelse till mönstring voro 20-åringarna. Som lekkamrater, skolkamrater, grannar och arbetare i samma lag kände de varandra väl från barndomen. Åldersgruppernas betydelse i olika avseenden har ofta framhållits i den etnologiska litteraturen. För småbarnen gällde det lekar, för de halvstora pojkarna allehanda upptåg och för de vuxna ynglingarna företag av de mest olika slag. Det vill synas som om just dessa ynglingalag allra lättast hade benägenhet att bilda sammansvetsade enheter. I olika sammanhang har i nordisk litteratur Sigurd Erixon och K. Rob. V. Wikman haft anledning att rikta uppmärksamheten på de sociala förhållanden och sedvänjor, som härmed varit förknippade. Studerar man förhållandena kring mönstringen måste man särskilt observera att de skaror, som strömmade till tingshus och gästgivargårdar, just bestodo av byarnas och brukens ynglingalag och att själva förrättningen i viss mån utgjorde det förnämsta provet på uppnådd karlaktighet.

Mångenstädes hade pojkarna så lång resväg till mönstringsorten, att de fingo starta hemifrån någon dag tidigare och övernatta under vägen. Vanligen slogo de sig då ihop i små skaror om skjuts. I norra Småland minnes man alltjämt kolonner av fordon, s. k. remmalag, med stojande pojkar. Indelta korpraler eller ännu oftare ortens fjärdingsmän brukade medfölja för att representera ordningsmakten. I Göinge berättas det, att man gärna lät spelmän musicera under färden. Uppsluppenheten hade givetvis många grunder. Inställelsen kom att utgöra ett länge väntat avbrott i det dagliga arbetet. Färden skedde i kretsen av jämnåriga kamrater. Vanligen fanns gästgivargård eller krog vid mönstringsplatsen. Utfärder av detta slag brukade eljest främst gälla marknader och resenärerna voro nog även vid detta tillfälle i en äkta marknadsstämning.

Då ungdomen från Norra Vedbo härad i Småland, främst socknarna Haurida, Vireda, Adelöv, Linderås och Lommaryd, skulle mönstra, ägde detta rum i Hullaryds tingshus. Befolkningen i hela trakten gjorde sig beredd på invasionen, ty gästgivargården brukade aldrig förslå utan pojkarna sökte sig också till de kringliggande gårdarna för att få mat och dryck. Här nämnes från slutet av 1800-talet att ägg voro särskilt begärliga. "Revet efter påskägg var beskedligt i jämförelse med revet efter mönstringsägg, ty det var tradition att äta sig fördärvad av kokta ägg och suppa sig redlös av Ottossons öl på halvstopsflaskor, parlass ölkorgar, lass efter lass, brådslande från Tranås." De som mönstrat på landsbygden ha säkerligen livliga minnen av levernet vid detta tillfälle. En känd folklivsforskare har berättat för författaren, att den enda gång då han egentligen känt sig extra berörd av dryckjom just var vid mönstringen: vid återvändandet hem från förrättningen på ett sydsåknskt järnvägshotell gick han förbi fädernegården utan att lägga märke till den.

Då pojkar från olika socknar mötte upp vid mönstringsplatsen var det ganska vanligt, att man råkade i luven på varandra. Samme man, som skildrat äggätningen vid Hullaryds tingshus, har också berättat, hur sockenboöknamen haglade mellan

de konkurrerande pojkhoparna. Hauridaborna skälldes för havrafnalare, Viredaborna för vingar och Adelövsborna för vasslappappar, medan Linderåspojkarna kallades för kampar och Lommarydsungdomen för lammungar. Dessa små stridigheter voro emellertid av det sedvanliga slaget och utan större betydelse samt snabbt glömda.

Efter hemkomsten från mönstringen har det på en del håll, särskilt i Dalarna varit vanligt att man ställde till med en dans-tillställning, vanligen kallad "mönstringsbal". Att fira slutet på vissa större arbeten samt andra tilldragelser med dylika dans-tillställningar är känt från många håll i landet.

Själva mönstringen torde i allmänhet varit en skäligen enkel procedur med kort förhör, en del skrivarbete i oändliga listor, summarisk läkarbesiktning och mätning. Mönstringen brukade äga rum inne i tingssalen eller något liknande utrymme, medan förstugan och backen var full av väntande pojkar och andra nyfikna. Någon indelt korpral ropade upp ynglingarna sockenvis och sökte sedan ordna dem i alfabetisk ordning, innan de en efter en fördes in i salen, där de fingo lossa på klädedräkten för närmare betraktande. Ett av de viktigaste och mest uppmärksammade inslagen härvid utgjorde mätningen av kroppslängden.

Det är denna procedur som Döderhultaren, Axel Pettersson, under första årtiondet av 1900-talet skurit i trä. Mönstringens stora betydelse i sekelslutets folkliv understrykes ytterligare av att Döderhultaren ägnat uppmärksamhet just åt den vid sidan av dop, bröllop, begravning bland livets högtider samt auktion och rättegång bland remarkabla tilldragelser av annan karaktär, något som även framhållits av Gunnar Jungmarker i dennes monografi över den märklige träsnidaren i Oskarshamn. Döderhultarens "Beväringmönstring", bild 3, består av åtta figurer. Vid bordet sitter en vitmustascherad officer med genomborrande blick och vid hans sida står en yngre upplaga med svarta knävelbörarrar. Den indelte korpralen presterar en gubbig honnör

Bild 1. Beväringarnas inryckning till Romme hed. Detalj ur oljemålning av J. W. Wallander 1864. Nordiska museet 57, 147.

Bild 2. Mönstringspojkar från Siljansnäs. Huvudbonaderna äro prydda med färggranna tofsar och band. Foto 1910.

Bild 3. Beväringsmönstring. Detalj av skulpturgrupp av Axel Pettersson, 1900-talets början. Efter G. Jungmarker, Döderhultaren, Stockholm 1943.

Bild 4. Beväringsmönstring under 1920-talet. Foto Dagens Nyheter.

Bild 5. Mönstringspojkar från Hanauerland, Tyskland.
Bild 6 och 7. Nyantagna rekryter från Tjeckoslovakien.

och framför bordet står en hjälplös bondpojke utan en tråd på kroppen, medan en annan är inklämd under mätapparaten. Slutligen skymta även trenne ynglingar, som med hasande byxor vänta på sin tur. Den typiska mätapparaten kallades i Småland vanligen för "kryckan".

Det är icke så lätt att kontrollera, i vilken utsträckning verkligen landshövdingarna personligen brukade närvara vid mönstringen, såsom anbefalldes i den kungl. förordningen av 1816. Att så stundom varit fallet framgår emellertid av landshövding S. G. von Troils memoarer. Denne, som tidigare varit officer, skildrar, hur han på 1850-talet själv ingrep vid dylika förrättningar i Malmöhus län. "Både före och efter mönstringen genomgick jag alltid med mycken uppmärksamhet beväringmanskapets led", skriver landshövdingen, "för att tillse huruvida någon af ynglingarne var berusad. Inträffade sådant, tilltalades allvarligt, icke blott den felande, utan äfven fjerdingisman och länsman, hvarjemte laga åtal ej sällan anbefalldes." Vissa av de intryck som länscheferna erhållit under närvaron vid mönstringarna ligga förmodligen till grund för en del uttalanden i femårsberättelserna. I landshövding P. Sandelhielms ämbetsberättelse från Älvsborgs län 1843 framgår detta tydligt: "Påståendet att folkets fysiska styrka skulle i senare tider hafva aftagit, kan jag för min del icke antaga såsom regel, hänfördt till det yngre och uppväxande slägtet. Utan har jag tvärtom flere anledningar, hemtade jemväl från erfarenheten vid beväring-mönstringarne, att anse detsamma oriktigt."

Man har all anledning att förmoda, att den avklädde ynglingen inför mönstringsbordets stränga och höga herrar var mindre karsk. Allmogon hyste hela 1800-talet en bestämd misstro mot värnplikten. Riksdagens hållning i denna fråga, lantvärnets beryktade öden samt bristande upplysning om de verkliga förhållandena och blommande rykten om allehanda farligheter bidrogo icke till att avtrubba denna åsikt. Axel Romdahl har i en skildring av Döderhultarens skulptur anfört, hur i hans ungdom en östgötaflicka uttryckt allmogens syn på saken med orden "di plågar pöjka". Denna inställning framkommer än

tydligare i emigrationsutredningens undersökningar i de västsvenska landskapen.

När mönstringens alla ceremonier voro genomgångna och beslutet fattats, uttalades domen: "approberad", om karlen var antagen, och "kasserad", om man inte ville se honom i kronans dräkt. Mönstringens huvuduppgift utgjordes av att skilja mellan approberade och kasserade. Här möter man i traditionen ett ganska motstridigt komplex av uppgifter. Stundom räknas det som heder att ha lyckats undgå godkännande och stundom beskrivas de tvivelaktiga fallens förtvivlade försök att bli godkända och slippa det förgärliga i att räknas såsom kronvrak. Det vill synas som om man hyst en viss beundran för den friske, som lyckats framställa sig som kronvrak, samtidigt som det legat en viss nesa i att bli kronvrak, om man icke besatt ett synligt lyte som hälta eller liknande.

Antalet kasserade har varit ganska betydligt. År 1866 kasserades sålunda i Västmanlands län 153 man, medan 586 godkändes. År 1870 utgjorde i samma område antalet approberade 518 och antalet kasserade 237, alltså närmare 50 %. Till förklaring av ett så stort antal kasserade framhåller landshövding Charpentier, att mönstringen äger rum något år för tidigt, innan landspojkarne ännu blivit fullt utvuxna. Även från andra län uppvisas länge en mycket betydande procent kasserade. Under de tre senaste årtiondena av 1800-talet märkes dock en ökning i antalet approberade, vilken 1876 ger landshövding Sparre anledning att särskilt framhålla som en glädjande tilldragelse i sin ämbetsberättelse från Älvsborgs län.

Otaliga äro även de historier som kunna förtäljas om olika metoder att undandraga sig tjänsten, "att vraka sig", som uttrycket mångenstädes löd. Det har från åtskilliga trakter framhållits, att värnpliktstidens förlängning till 90 dagar ökade försöken att undandraga sig vapentjänsten. De olika metoderna vid "vrakningen" utgöra en alltjämt mycket levande flora av anekdoter. Likartade uppgifter möta även i andra europeiska länder i motsvarande situationer. Från olika bygder i vårt land beskrives, hur man särskilt ofta sökte simulera hjärtfel. Hastiga

språngmarscher var ett enkelt knep. Andra metoder bestodo i att stormröka eller svälja ner kraftiga snusklumpar. Vidare har det förekommit olika former av "åverkan" på lemmarna. Det berättas, att somliga lade sig på ena armen så den blev "vesen" och avdomnad, medan andra dunkade sandpåsar eller saltpåsar mot knän eller fotleder. Det saknas icke heller uppgifter om mera allvarliga ingrepp. Särskilt omtalad är metoden att fläka upp ett sår på benet och stryka salt sill-lake däri eller att klämma några tår blodiga. Någon gång förekomma även uppgifter om självmant förorsakade brännsår. Uppgifterna om verkligt stympade fingrar eller tår förekomma mera sällan beträffande bevaringspojkar men desto oftare som medel för att knektarna skulle slippa gå ut i kriget.

Allra vanligast torde det dock ha varit, att man skylt på bristande syn eller hörsel. Bland de mångtusende anekdoterna från krigarlivets område höra dylika till de allra vanligaste än i dag. Det finns nu ingen möjlighet att skilja på verklighet och vandringsmotiv inom detta område. Vanligen bestå dessa historier av hur de simulerat svagsynta eller döva på ett skämtsamt sätt avslöjas.

I hjärt motsats till de anekdotformade skildringarna av mer eller mindre braverande försök att undgå "approberingen" stå de talrika uppgifterna om hur ynglingar på olika sätt strävat efter att bli antagna. Detta bör givetvis icke tolkas såsom något utslag av lusten att tjäna under fanorna utan närmast som ett försök att undgå den smälek, som skulle kunna drabba vederbörande såsom "kasserad". Särskilt gällde det för de kortvuxna att söka bli godkända och alltså trots sin korthet räknas som karlar. Från Uppland berättas det, hur småvuxna pojkar brukade stoppa kortlekar i skorna för att uppnå den stadgade längden av "fem fot och åtta tum" och från Norrbotten skildras samma knep med läderbitar. Från östra Dalarna berättar man, att en pojke som just på grund av sin litenhet blivit kasserad vid hemkomsten ändock lät påskina för fästmän att han antagits: "Jag hoppade till litet, och så dugde jag, och vi som dugde, vi hade ett djävla liv!"

Det var främst i förhållandet till flickorna som kronvraken utsattes för spe. Om vederbörande inte ägde något synligt lyte, ansågs det skämtsamt, att han inte var manbar. Traditionen vimlar av drastiska skildringar härom. I Västergötland berättas det, att det under förra seklet fanns folk som hört och med säkerhet trodde, att kronvraken snöptes, för "om de inte döva te exera så ska de heller inte kunna göra några barn". Från Dalsland har det upptecknats sådana uttryck som "kronevrak är konevrak" eller "kronevrak är flickornas avskrap". Från Norrbotten berättas det från senare delen av förra seklet, att i ett gräl mellan två grannkvinnor den ena som slutinvektiv skrikit efter sin antagonist: "Kom ihåg, att du var så ful, så du inte kunde få annan karl än kronvrak!" Slutligen kan nämnas, att det i Västmanland förekommit, att man härmat kråkornas krax med ordet k-r-o-n-v-r-a-k. Även i en del beväringvisor figurera de stackars kronvraken. Följande rader, avsedda att förlöjliga de kortvuxna, äro hämtade ur en visa, som upptecknats i Småland:

"Tretunningarna alla gå hemma där och tralla
å låtsas di ä gla, men en vet väl va nöje de ha.
Di stackars usla fän, vad vilja de väl hän,
de stava ju med hasorna och lägga hop med knän."

Att bli kasserad innebar icke blott möjligheten att bli skämtsamt hånad av kamraterna utan i de flesta fall även en del andra förpliktelser gentemot de "approberade". Det synes nästan över hela landet varit en fast utbildad sedvänja, att kronvraken skulle bjuda de andra på brännvin efter mönstringen. Vanligen skedde detta genast på mönstringsplatsen ur medhavda förråd eller på närmaste krog, stundom förlades det även till mönstringsaftonens festlighet och ibland kvarstod skyldigheten ända till inryckningsdagen, då kronvraken skulle förse den bortdragande beväringshopen med färdbrännvin. I västra Sörmland har man talat om "kronvraksskålen", som de godkända ägde rätt att utkräva. På åtskilliga håll inskränkte det sig vid

mönstringarna inte endast till dryckjom utan även en bastant måltid skulle spenderas. Under de sista årtiondena av 1800-talet har denna "naturhushållning" upphört och man avkrävde i stället 5 riksdaler av kronvraken. Detta offer ansågs ringa för dem, som sluppo draga ut till militärtjänstens vedermodor. På visst sätt har lusten att löna dem som råkat värst ut levat kvar bland folket i vapenrock. Vid de olika beredskapsförbanden, som stått på fältfot under detta krig, har det förekommit, att vid inryckningen i fältdepåer ett par man genom lottning eller kommandering tvingats att kvarstanna, då övriga kamrater ryckte ut. Det har då hört till vanligheten, att de som fingo återvända till sitt civila arbete anordnat insamlingar till tröst för dem som måst stanna kvar i tjänst.

De som vid mönstringen blivit antagna nöjde sig emellertid icke endast med att fira händelsen med vad de "kasserade" trakterade dem med. Överdådet tog sig många andra uttryck. Från mellersta och södra Sverige uppgives från ett flertal håll, att pojkar efter mönstringen köpte sig uniformsmössor, som buros till den i övrigt civila klädseln, därigenom antydande att de nu kunde räknas såsom ett slags kronans karlar. Man bör dock observera, att detta inköp av mössor icke är att jämföra med våra dagars beväringssed att vid permission bära t. ex. egen trenchcoat eller i tjänsten egen båtmössa, ty dessa mössor som köptes vid mönstringen fingo icke användas under övningarna utan voro endast avsedda som ståt i hembygden. Man hade dem på sig icke bara mönstringsdagen utan ofta även vid besöken i kyrkan och andra tillfällen.

Seden att anskaffa sådana uniformsmössor har varit så fast utbildad, att vid många platser, t. ex. Lenhovda tingshus, där uppvidingepojkarna mönstrade, samt Alvesta tingshus, där allbopojkarna mönstrade, mösshandlare från Växjö reste ut och gjorde kommers på mönstringsdagen. Från något håll berättas det, att alla pojkar köpte sig mössor redan före mönstringen, men de som blevo kasserade ägde rätt att senare återlämna sina huvudbonader med något litet avdrag för slitaget under dagen. I Göinge köpte man mössor med olika kokarder, beroende på

vilket kompani man tilldelades. Pojkarna i Bohuslän anskaffade inte bara uniformsmössor utan stundom också blåvita långbyxor. Det verkar onekligen som om flottans klädedräkt härvidlag föresvävat kustpojkarna. Vanligen har man väl tillhandlat sig den krigiska huvudbonaden själv av stolthet över den nya värdigheten, men det saknas icke uppgifter om att man tvingat kronvraken att göra även detta utlägg.

Ofta begagnades mössorna under inryckningen till den första övningen. Befolkningen i stugorna längs marschvägen kunde då varsna att skaran, som kom under länsmannens befäl, inte var vilken oxdrift eller fångtransport som helst utan årets beväringar. Från Västergötland berättas det, att då de olika manskapskontingenterna fingo Axvalls hed i sikte, de slängde sina civila mössor och satte på sig de tidigare inköpta uniformsmössorna, som burits innanför blusen. Detta sätt att slänga en tidigare huvudbonad vid övergången till ett nytt skede erinrar onekligen om vad som ibland praktiseras, då abiturienterna erhållit den vita studentmössan och singla gymnasistmössorna ut genom skolfönstren. I bägge fallen markerar mössan övergången mellan viktiga skeden i ynglingens liv.

Att man på detta sätt valt just uniformsmössan som tecken på krigarvärdigheten är icke så märkligt. Särskilt tidigare var huvudbonaden med plymer och grannlåt den kanske mest iögonfallande delen av soldatens klädsel. Dessutom är det ju vanligt att med huvudbonaden markera tillhörighet till en kår, en skola, ett yrke etc. Stadsbud, fjärdingsmän, chaufförer och andra yrkesmän utmärkas endast av en för gruppen enhetlig huvudbonad, medan den övriga klädseln beror på vars och ens smak eller tillgång på kläder. Det är nog icke en tillfällighet, att pojkarna buro soldatmössa. Ute i bygderna har det varit ganska vanligt att de indelta soldaterna i arbetet burit utslitna uniformsmössor, som man också ser på en del konstverk med motiv ur folklivet.

Det har emellertid funnits andra sätt, på vilka mönstringspojkar markerade, att de blivit godkända till vapentjänst. Från Lindome i Halland berättas, att ynglingarna under senare

Bild 8. Mönstringspojke med kulörta band kring mössan, 1900-talets början. Teckning efter minnet av Carl Gudmundsson, Leksand.

delen av 1800-talet i Kungsbacka köpte sig blå och gula band, som virades runt hattarna. "Nu går mönstringspojka", sade folk då den så utstyrda skaran drog i väg på morgonen. Från Gästrikland lämnas upplysning om att det varit vanligt att linda gula band om huvudbonaderna. I norra Östergötland pryddes mössorna med röda och vita band, som på huvudbonadernas framsida tvinnades till riktiga rosetter. I Västergötland minnes folk, att det skulle vara flickorna, som prydde pojkarnas hattar med blommor eller fjäder. Fjäder i hatten räknades som förmer än blommor och ansågs nästan som "fästmärke". I Leksand lindades färggranna band runt kullen och över hjässan, så att de liknade galoner på uniformsmössor, bild 8. Från Siljansnäs finnas bevarade några fotografier, utvisande hur mönstringspojkar stått framför ortsfotografens ateljékamera, lika allvarliga och uppstyltade som vid andra högtidliga tillfällen i

livet, såsom konfirmation eller bröllop, bild 2. Av intresse är att se, hur deras mössor äro fullständigt överlastade med kulörta band och runda ylletofsar av ungefär samma slag som återfinnas på ändarna av flickornas förklädesband. Ännu de första årtiondena av detta sekel kunde man vid inryckningarna se smålandsbeväringar med syrenkvistar som plymer i mössorna.

Maximilian Axelson har 1850 beskrivit, hur beväringsskarnorna marscherade mot Romme hed med färggranna band om hattarna. Här har alltså precis som beträffande uniformsmössorna mönstringens huvudprydnader kommit till användning även vid nästa festliga moment för krigaren, nämligen inryckningen. Överhuvud taget äro sedvänjorna vid mönstringen intimt förenade även med inryckningen och utmärka alltså rekryternas första tid. Vilket typiskt inslag beväringsskontingenternas inryckning bildade under förra seklet i svenska bygder framgår av att då J. W. Wallander i ett antal tavlor skulle skildra "Svenska folket vid elfvom, på berg och i Dalom" 1864 till text av Onkel Adam, återfinnes där "Beväringsskarnarnas marsch till Rome hed", bild 1. I den larmande skaran bakom spelmannen och länsmannen skymtar en hop vildbasare, enligt texten rättviks ungdom. Utan svårighet urskiljes såväl på originalet, vilket befinner sig i Nordiska museets ägo, som på litografien i boken, att färggranna band äro lindade om pojknarnas hattar. Det skulle alltså illustrera just den företeelse som Max. Axelson skildrat från västerdalsbeväringen. Konstnären kan givetvis ha påverkats av Axelsons framställning, men med kannedom om Wallanders omfattande kunskaper och flitiga detaljstudier har man i ett fall som detta rätt att antaga, att han verkligen återger av honom själv kända förhållanden. Författaren till Dalregementets historia, överstelöjtnant F. Schenström, har lämnat Nordiska museet uppgifter om att dalabeväringen ännu omkring 1900 vid inryckning till Romme hed brukade pryda sina hattar med vita och stundom röda band.

De kulörta banden i mössorna äro givetvis nära besläktade med de tidigare nämnda uniformsmössorna, som inköptes på mönstringsdagen. Det förefaller även som om banden förekom-

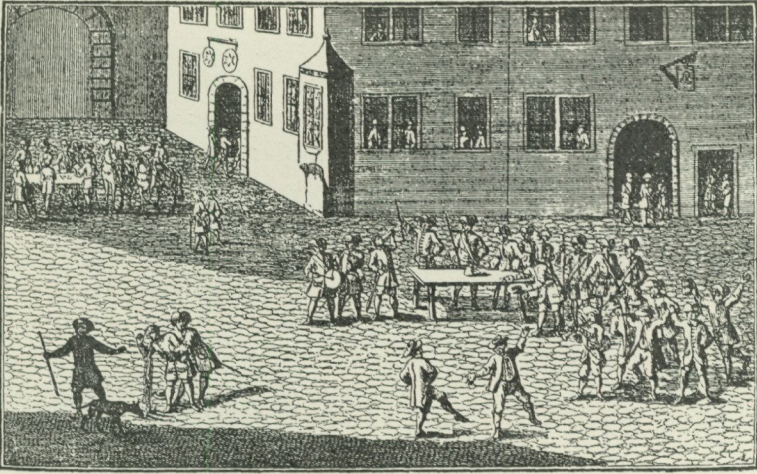

Bild 9. Inskrivning av värvade soldater. Kopparstick av von Fleming, Leipzig 1726.

mit tidigare än man började anskaffa mössorna. De färggranna och fladdrande banden gävo onekligen en ännu festligare prägel än de blå skärm mössorna åt ynglingaskaran. Hur en dylik sed uppkommit är emellertid icke så lätt att på ett helt tillfredsställande sätt besvara. Beväringinstitutionen är ju icke äldre än 1800-talet. För de indelta knektarna fanns knappast något tillfälle att anlägga liknande utstyrsel och det saknas nästan alla uppgifter därom. Av visst intresse är emellertid en strof ur en soldatvisa som upprepade gånger utgivits i tryck och med säkerhet sjungits under de första årtiondena på 1800-talet. Enligt traditionen skulle visan använts av de soldater som drogo i fält till Tyskland. Vid beskrivningen av inryckningen i Växjö återfinnes det ganska oförklarliga uttrycket "Våra hattar bepryddes med ovanligt ting". Den omfattning som seden äger under 1800-talet gör det mycket troligt att det funnits äldre inhemska traditioner från tidigare värvningar eller manskapskrivningar.

En likartad prydnad av huvudbonaderna kan dock uppspåras

vid andra tillfällen under levnadsloppet. Siljansnäspojnkarnas ylletofsar leda onekligen tanken till seden att flickorna vid nyårstiden skänkte pojnkarna tråddockor, som ofta fästes på dräkten. Detta samband understrykes även genom västgötatraditionen om att det var flickorna som där skötte om beväringarnas utsmyckning. Färggranna band om hattarna nämnas av J. Hammarén från dalsländska bröllop. Även i Norge har dylik utsmyckning varit vanlig vid bröllop. I Danmark ha pojnkarna prytt sig på ungefär likartat sätt under festligheterna på fastlagsmåndagen, alltså i likhet med mönstringen hos oss på senvintern. En finländsk folksägelse nämner om gossarna, att "kring sina hattar så bär de galoner", ehuru utan att närmare ange anledningen till utsmyckningen.

Blomsterprydnaden av huvudbonaden har givetvis anknytningar åt de mest skilda håll utan att direkt samband kan antagas, trots yttre likheter. Lagerkransen och vingudens druvranka kring hjässan äro de klassiska exemplen. Hos svensk allmog har det i samband med att någon lämnade hemmet och begav sig till Amerika varit vanligt, att den resande av anförvanterna smyckats med blommor på ett förvånansvärt överflödande sätt. Särskilt i hemmen i en del västsvenska landskap samt i Småland kan man på byrån alltjämt få se bleknade emigrantporträtt, där husets son står vid avresestationen överhöljd med blomster och omgiven av sina anhöriga. Studentexamen och konfirmation äro vidare tillfällen då den agerande blir dekorerad med blommor m. m. De här framdragna exemplen torde dock icke stå i något närmare samband med mönstringsseden utan tjäna endast som prov på en likartad tendens. De svenska beväringspoijkarnas utsmyckning torde snarare vara befryndad med likartade företeelser på andra håll i Europa.

Oberoende av försvarsorganisationens utformning i olika europeiska länder har manskapet vid mönstringen eller som rekryter vid första kontakten med krigsmakten plägat uppträda på ett sätt, som i ganska hög grad erinrar om de ovan skildrade förhållandena i vårt land. August Wickertsheimer har skildrat (Mein Heimatland 1930), hur bondpojnkarna från Hanauerland

i västra Tyskland i blomsterprydda vagnar färdades genom bygatorna på väg till mönstringen. Fordonens dekorerings var ofta verkställd av traktens flickor. Manskapets huvudbonader voro försedda med svajiga plymer, s. k. "Rekrutenstraus", och från denna hängde kulörta band längs ryggen. Fotografier från 1870-talet visa att små blomsterringar och andra prydnader även voro fästade på bröstet, bild 5. De mera förmögna använde sidenband, medan de fattigare nöjde sig med linneband till denna utsmyckning. Under de överdådiga färderna, som ofta avbröts vid bykrogarna, uppstodo vanligen skärmytslingar med grannbygderas pojkar. Efter hemkosten från mönstringsförrättningen anordnades dans hela natten.

Att dessa mönstringspojkar genom uppväxt och skolgång kommit att utgöra fasta sociala grupper, då de begävo sig till inskrivningen, på dialekt benämnd die Munsterung, har framhållits av Karl Wehrhan (*Zeitschrift des Vereins für rheinische und westfälische Volkskunde* 1914, 1916). Huvudbonadernas buketter och band valdes i färger som markerade vapenslag och förband, alltså ungefär som ovan skildrats från Göinge. Efter mönstringen gick manskapet rond i gårdarna och tiggde mat och dryck till ett kalas. Tillvägagångssättet erinrar starkt om metoderna vid staffansjungning och majsjungning. Ännu vid tiden för förra världskriget kvarlevde i åtskilliga tyska städer dessa upptåg vid mönstringen, men de utsattes för kraftiga ingripanden från ordningsmaktens sida. Polismakt och preusseri tilltalades icke av folkseden.

Upptåg och prydnader av hattarna beskrives från likartade rekrytfester i Hunsrück av Walter Diener (*Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 1915) och Hans Bächtold har lämnat skildringar från såväl det franskspråkiga som det tyskspråkiga Schweiz av rekryternas blomsterprydnader och festtåg. Armémuseum äger rekrytprydnader från Frankrike, och även från östligare områden i Europa finnas tydliga bevis för att likartade sedvänjor varit levande till nutiden. Med svajiga plymer och morsk uppsyn uppträdde rekryterna i Tjeckoslovakien

(såsom de även skildrats av Ant. Václavík 1925 samt i Národopis lidu Československého 1923), bild 6 och 7.

Likheterna i upptåg och utsmyckning hos rekryter i olika länder och hos svenska mönstringspojkar äro alltför starka för att man icke skulle tolka dem såsom besläktade. Sambandet mellan de svenska och utländska förhållandena är dock icke alldeles klart. Seden är dessutom särskilt starkt rotad i så ålderdomliga bygder som Dalarna. Det har tyvärr icke varit möjligt att konstatera om rekrytupptågen ha äldre traditioner hos landsknektar eller vid folkliga skyttefester. Det är icke heller något som direkt tyder på att sederna skulle införts i vårt land under svenska krig på kontinenten. Överhuvud taget ha de folkseder, som äro förbundna med militärväsendet, hittills blivit så obeaktade, att nästan intet material står till buds för jämförelser.

Det synes mest troligt att de svenska mönstringssederna uppstått för att markera att tonåringarna nu definitivt övergingo i den vuxnare ungdomens krets. Att bli godkänd till soldat var ett lika gott tecken på karlaktighet som att kunna orka med den tyngsta lyftstenen. Situationen har varit likartad för manlig ungdom även i andra länder. På olika vägar har likväl troligen en viss påverkan skett utifrån beträffande dessa rekrytseder likaväl som beträffande andra sedvänjor inom krigsmännens led.